

Konstitucija evropskega državljanstva

Evropska moderna

Pojem Evrope, katerega razčlenjevanje se zaplete že pri zamejevanju geografskih ločnic, se vedno znova izmika vsakemu poskusu trajne in nedvoumne definicije. Zdi se, da je edina stalnica evropske zgodovine nenehna politična in družbena inovacija, konstantni proces kontestacije in konstitucije, od grških mestnih držav do rimskega imperija, od fevdalizma do velikih evropskih monarhij, cesarstev in kraljevin, od nastanka modernih nacionalnih držav, imperializma, kolonializma in medimperialnih vojn do procesa izgradnje skupnosti evropskih držav. Evropa je rojevala in rušila ideje, koncepte in ureditve, hkrati pa so posledice evropskih političnih, ekonomskih in kulturnih procesov usodno zaznamovale podobo celotnega sveta in določile hierarhije, ki se ohranjajo še dandanes, tako na posameznih kontinentih kot med njimi. Evropa je nujno več kot zgolj geografski pojem, neko zamejeno, homogeno in definirano stanje. Je nenehno odprt proces in potencial, globoko prepleten z globalnimi tokovi. Zato mora vsak poskus analize tega procesa upoštevati njegovo dinamičnost in ekstenzivnost, mora biti neke vrste projekcija, vizija njegove prihodnosti.

Mednarodni sistem oziroma mednarodna skupnost nacionalnih držav, ki jo tako formalno kot materialno simbolizira Organizacija združenih narodov, je rezultat razvoja koncepta suverenosti, kakršno poznamo vse od začetka evropske moderne. Je odraz koncepta politične skupnosti, ki je od Hobbsa naprej vezan na vzpostavitev suverenosti nad določenim ozemljem in njegovim prebivalstvom, na vzpostavitev močne, centralizirane oblasti, ki preprečuje zdrs v naravno stanje, v vojno vsakogar proti vsakomur. Ta koncepcija je povsem nasprotna antični tradiciji polisa, kjer politična skupnost ni bila prostorsko določena.¹ Konstituirali so jo državljani sami: »Prostor zahodne antike je prostor s središčem: *polisem* (ki ima svoje središče: *agoro*). Vendar nima meja v modernem pomenu izraza. Je kocentričen, vendar nima resnične zunanosti, je hkrati odprt.« (Poulantzas, 1978:101) Lahko rečemo, da je prav krutost vojne in nebrzdanega nasilja, ki je takorekoč neprekinjeno določala staro celino, vzpodbudila razmišl-

¹ Kot je rekel Tukidid (katerega citat se nahaja na začetku preambule pogodbe o ustavi za Evropo): »*Andres gar polis*« (polis so ljudje). Prav tako se pravilni naslov Aristotelove analize atenskega prava glasi *Konstitucija Atencev*, ne *Konstitucija Aten* (glej Castoriadis, 1991).

² Pojem vojno stanje je treba tukaj razumeti v hobbsovskih izrazih, kjer je vsaka predržavna skupnost razumljena kot predpolitična skupnost in s tem kot naravno, divje, vojno stanje. Veliko starejša, konfucijanska tradicija, je svoje predpostavke razvila na povsem nasprotni premisi, po kateri »civilizirani« ljudje ne potrebujejo zakona, saj so že ponotršnjili celoto vedenjskih predpisov. Zakon je rezerviran zgolj za »necivilizirane« barbare.

³ Oba toka moderne simbolizirata dve konstitucionalni alternativni. Ustava iz francoske revolucije 1793 (člen XXVIII) prepoveduje, da bi ena generacija s svojim zakonom podredila bodoče generacije: »Ljudstvo ima vedno pravico revidirati, preoblikovati in spremeniti svojo ustavo.« Termidorijanska ustava, ki ji je sledila, pa s prepovedjo vsakega javnega zbiranja politično delovanje omeji na sistem delegacije, na politično predstavništvo v institucijah posredovanja.

namenom uveljavitve miru je torej v temelju protisloven proces, saj podreditev singularnih razlik nastajajočemu večinskemu konsenzu nujno implicira elemente nasilja do zunanosti, ki je njen lastni produkt. Gre za pojmovanje skupnosti, ki z enkratnim dogodkom za vselej zapre proces svoje konstitucionalizacije. Če je bilo to transcendentno pojmovanje oblasti v moderni prevladujoče, pa vsekakor ni bilo edino. Spinoza, nosilec drugega pomembnega filozofskega toka moderne, je kot alternativo centralizaciji politične oblasti, ki je po njegovem mnenju nujno v nasprotju z demokratično težnjo, definiral odprt odnos med vojnim² in civilnim stanjem, torej med procesom konstituirajoče moči in konstituirane oblasti. Resnični demokratični potencial ne izhaja iz konsolidacije oblasti, temveč iz možnosti njenega nenehnega revidiranja.³

Globalna postmoderna

Od konca šestdesetih let dvajestega stoletja naprej se skuša velike družbene transformacije, ki smo jim bili priča, v politični, sociološki, kulturološki in ekonomski znanosti zaobjeti kot prehod iz moderne v postmoderno paradigmo. Ali kot ta prelom slikovito prikaže Ulrich Beck:

janja o možnosti vzpostavitve t. i. civilnega stanja in vpeljave miru kot temeljne vrednote družbe. Tako se je kot osnova evropske politične tradicije uveljavil razsvetljski ideal prevlade prava nad silo, univerzalnega razuma nad partikularnim nasiljem.

Že Periklej je v antičnih Atenah demokracijo definiral kot vladavino *mnogih*, v nasprotju z vladavino *enega* (monarhije ali tiranije) ali *manjšine* (aristokracije in oligarhije). Vendar je demokracija univerzalni značaj pridobila šele v revolucionarni misli Evrope in Združenih držav Amerike sedemnajstega in osemnajstega stoletja, ko se je njeno pojmovanje razširilo iz vladavine *mnogih* v vladavino *vseh*. Pri tem ne gre zgolj za semantični odtonek. Pretenzija po univerzalnosti je odprla možnost definicije in uveljavitve neomejene demokracije, oziroma, če uporabimo Spinozove besede, »absolutne demokracije«. Ta je pa mogoča le v absolutni svobodi in enakosti. Tako kot vsak ideal, so se tudi dosežki filozofije razsvetljenstva v praksi le redko v celoti udejanjili kot uveljavljena norma, a vendar so začrtali osnovne linije evropske politične misli in evropske identitete: »Bistveno os evropske kulture predstavljata dva temeljna filozofska elementa moderne: razsvetljska afirmacija človekovih pravic, utemeljenih na univerzalni lastnosti Razuma, in afirmacija ljudske, nacionalne, teritorialne identitete, ki je nastala v obdobju romantike.« (Berardi Bifo; 2005: 43).

Konstitucija politične skupnosti, ki bi zagotovila prevlado Razuma ter s tem miru in blagostanja svojih subjektov, je bila v skladu s hegemonsko tradicijo moderne možna le skozi uveljavitev dveh operacij: določitvijo teritorija izvajanja zakona in njegovo jasno demarkacijo od zunanosti ter hkratno identifikacijo in homogenizacijo svojega *demosa*. Vzpostavitev suverenosti z

Najprej so filozofi postmoderne veselo in s poletom izstavili mrliški list pretenziji znanosti po umu in racionalnosti. Kar se izdaja za zahodnjaški univerzalizem razsvetljenstva in človekovih pravic, naj ne bi bilo nič drugega kot glas »mrtvih, starih, belih mož«, ki zatirajo pravice etničnih, religioznih in spolnih manjšin, s tem ko svojo pristransko »metapripoved« postavljajo kot nekaj absolutnega. (Beck, 2003: 21)

⁴ Sprememba v paradigmi produkcije, ki jo imenujemo postfordizem, ne pomeni, da je le-ta prevladujoča *kvantitativno*, temveč *kvalitativno*. To pomeni, da vse panoge, od kmetijstva do industrije, težijo k informatizaciji. Podobno je tudi v obdobju industrijske revolucije bilo kmetijstvo prevladujoča gospodarska panoga, vendar je težilo k industrializaciji.

Moderni koncepti državne suverenosti in homogenizirane, nacionalne identite, se zdijo v obdobju prostorske in časovne kompresije, ki jo je prinesla globalizacija – kot rezultat upora proti modernim režimom discipliniranja, zatiranja in izkoriščanja tako v kapitalističnih in socialističnih kot koloniziranih državah – preseženi. Centri politične, monetarne in vojaške oblasti se iz rok državnih suverenov selijo tako na nadnacionalna, multinacionalna in transnacionalna telesa kot na raven posameznika, v sfero zasebnega kapitala. Produkcija se iz fordistične tovarne, katere paradigmatična figura je bil masovni, standardiziran tovarniški delavec, transformira v postfordistično, informacijsko, mrežno, komunikacijsko in kooperacijsko produkcijo,⁴ ki proizvaja nove subjektivitete s spremenljivimi, hibridnimi identitetami. Diktat prostega pretoka kapitala, blaga in storitev je spodkopal temeljne prerogative suverenosti, saj nobena država, niti verjetno najmočnejša velesila v zgodovini človeštva, Združene države Amerike, ne more vzdrževati vojaške, monetarne in kulturne avtonomije.

Verjetno največji izziv klasičnemu konceptu suverenosti pa predstavlja problem nadzora nad teritorijem, specifično nadzora nad lastno populacijo in nadzora nad zunanjimi mejami. Dejstvo je, da so mednarodni trgovinski sporazumi in različne mednarodne regulacijske organizacije spodkopali možnost popolne državne regulacije mednarodnih kapitalskih in blagovnih tokov, vendar to ne pomeni, da izginja *suverenost* kot taka. Med globalizacijo in nacionalno državo ni protislovja. Nasprotno, nacionalne države »še vedno igrajo ključno vlogo pri določanju in ohranjanju ekonomskega in pravnega reda, vendar so njihova dejanja vse bolj usmerjena k nastajajoči globalni oblastni strukturi, in ne k nacionalnemu interesu.« (Sassen, 2002: 91) Svetovni kapitalistični sistem, ki se je dokončno udejanjil konec devetdesetih let dvajsetega stoletja, potrebuje regulatorja posameznih lokalnih, nacionalnih in regionalnih trgov, predvsem kot mehanizem filtracije in razporejanja delovne sile. Zakon tendenčnega padca profitne stopnje, ki je temeljni zakon kapitalistične produkcije, je sprožil procese kapitalistične globalizacije; vendar se črpanje presežne vrednosti, ki jo kljub tendenčnemu poenotenju globalnega produkcijskega sistema omogočajo posamezne geografske razlike v ceni delovne sile, ne more udejanjiti ob svobodnem in prostem pretoku njenih lastnikov, torej ljudi: »/v/idimo, da kljub nasprotnim trditvam globalizacija ne proizvaja postnacionalnega subjekta, osvobojenega spon teritorialnosti«. (Bratsis, 2003: 128) Zdi se, da je ravno nadzor nad migracijskimi tokovi eden izmed ključnih in poslednjih elementov izvajanja suverenosti nacionalne države.

Gradnja skupnega evropskega prostora in konstitucionalizacija EU

Odveč je omeniti, da se globoke politične in ekonomske transformacije, ki smo jim priča na globalni ravni, odražajo tudi na procesu konstitucionalizacije Evropske unije. Od samega

⁵ Tako (neo)federalizem kot neofunkcionalizem torej kot končni produkt evropske integracije vidita evropsko federacijo, razlika med njima se nahaja zgolj v hitrosti tega procesa, kjer neofunkcionalisti predvidevajo počasnejšo in postopnejšo integracijo od (neo)federalistov.

začetka vzpostavljanja skupnega evropskega prostora se je ta dojemal kot nujna reakcija na ekonomske izzive. Celotna povojna Evropa se je soočala s problemom rekonstrukcije infrastrukture in distribucije hrane, zato ne preseneča, da so bili prvi koraki združevanja evropskih držav ravno na področju industrije (jekla in premoga) in kmetijstva. Vendar lahko z zagotovostjo trdimo, da je

vizija »evropskih ustanovitvenih očetov«, med njimi je zagotovo treba omeniti Shumana, De Gasperija in Adenauerja, že v petdesetih letih dvajsetega stoletja presegala zgolj ekonomske okvirje. Projekt Evrope, ki so si ga zamislili in pričeli udejanjati, iz različnih realno-političnih razlogov ni bil transparenten glede svojih dolgoročnih političnih ciljev, saj se je »moral soočiti z bodočimi nacionalisti, suverenisti, kakršna sta bila degolizem v Franciji ali nacionalizem v Veliki Britaniji, in s komunisti, ki so močno nasprotovali temu, kar se je dozdevalo kot trojanski konj Severnoatlantskega zaveznitva«. (Moulier Boutang, 2005: 12)

V določeni meri se politična, neekonomska vsebina evropske integracije skuša prikriti oziroma se ji nasprotuje še danes. Tako imamo v teoretski refleksiji procesa integracije različne poglede o tem, ali je ta sploh možna. Po eni strani (neo)federalistična teorija in neofunkcionalistični pristop državno-centričnega medvladnega sodelovanja pričakujeta »linearen razvoj, to je precej neproblematičen razvoj integracije do končne faze 'federalne unije'. V nasprotju s klasičnim federalizmom projektov, kot je bila maastrička pogodba, ne obravnava jo kot preskok v novo kvaliteto, temveč kot naravni in nezadržan korak naprej.«⁵ (Brinar, 1999: 98) Po drugi strani realistični teoretski pristop predvideva razpad Evropske unije, saj naj bi bila ta produkt hladne vojne in je zato z njenim koncem izgubila svoj zagon. Njeni sestavni deli bodo po določenem obdobju zdrsnili v klasični mednarodni sistem skupnosti suverenih nacionalnih držav. Kot alternativna perspektiva tem pristopom se pojavlja tudi t. i. teza o nihalu oziroma *pendulum thesis*, ki predvideva »nekakšno ciklično gibanje med integracijo in dezintegracijo, kar pomeni, da je celoten proces integracije nekakšno nestabilno ravnotežje«. (Brinar, 1999: 98)

Tudi sam proces evropske konstitucionalizacije, kakor se je odvijal s konvencijo in se – po zavrnitvi evropske ustave na referendumih v Franciji in na Nizozemskem – ponovno zaganja danes, je odraz prepleta prevladujočih konfliktnih teženj, ki smo jih nakazali že zgoraj in ki bi jih lahko v grobem (če zanemarimo pesimistični scenarij realistov) razdelili na federalistično oziroma suverenistično paradigmo in konfederalistično oziroma komunitaristično paradigmo. Slednja si Evropsko unijo predstavlja kot kompromis med zgolj ekonomsko unijo in njeno regulacijo ter ohlapno konfederacijo suverenih nacionalnih držav. To je vizija Evropske unije kot regionalno integriranega trga, kot decentralizirane podorganizacije globalne ekonomske strukture, ki ne odpira prostora za demokratično inovacijo in eksperimentiranje, ampak se notranje ureditve Evrope kažejo kot »elementi, ki zadržujejo ali branijo stare ureditve pred napetostmi, ki jih je določala struktura globalizacije«. (Negri, 2005: 35) Država, ki se je skozi desetletja evropske integracije (še posebej pa v obdobju konvencije o ustavi) najbolj nagibala k temu modelu, je prav gotovo Velika Britanija. Pred začetkom konvencije se je Velika Britanija zavzemala za oblikovanje neke vrste evropske *deklaracije* načel in po nekaterih tezah je termin *ustava* sprejela le zato, ker je upala, da bo ustava s trajno določitvijo kompetenc EU in posameznih držav članic zaprla proces postopne federalizacije (glej npr. Moulier Boutang, 2005).

Federalistične pozicije, ki sta jih v razpravi o prihodnosti Evropske unije v času širitve na deset novih članic zavzemala predvsem Nemčija in Francija, pa se razpenjajo med oblikova-

⁶ Bučar v opombi dodaja, da je mešanje ustavnopravnih in mednarodnopravnih aktov značilno predvsem za proces dekolonizacije in pri tem navaja primer Cipra.

njem pravno-administrativne super-države in oblikovanjem »evropske države preko administracijskih prilagajanj in kontinuiranih pravnih procesov na evropskih sodiščih«. (Negri, 2005:36) V prvem primeru gre za vizijo nekakšnih Združenih držav Evrope, ki bi se s svojo vojaško in ekonomsko močjo lahko uveljavile kot nova svetovna velesila, s čimer bi se ponovno vzpostavilo manjkajoče ravnotežje moči, ki bi naj po koncu hladne vojne koristilo predvsem Združenim državam Amerike. Tudi v tem primeru gre zgolj za ohranjanje modernih političnih struktur, saj bi evropska država pomenila zgolj uresničitev notranje analogije na evropski ravni, s čimer se ne bi izognila problemom in napetostim, s katerimi se v obdobju globalizacije soočajo nacionalne države in ki so gonilec integracijskega procesa. Po drugi strani pa se zdi federalistična alternativa, ki ponuja nekakšno konstitucijo brez države oziroma državno strukturo brez suverenega centra, prav tako dvomljiva. Težko je verjeti, da bi lahko skupnost, ki temelji zgolj na obstoječih pravnih dispozitivih in na aktivnosti subsidiarnih kompleksov notranjih institucij, presegla obstoječi demokratični deficit ter težavnost sprejemanja in uveljavljanja odločitev v razširjajoči se uniji.

Verjetno je zaradi vseh teh dilem rezultat konvencije pod Giscardovim vodstvom nekakšen hibrid teh nasprotujočih si teženj. Ta kompromis je razviden že iz samega poimenovanja dokumenta, v katerem se pojavljata tako izraz *pogodba* kot *ustava*: »Doslej smo poznali (mednarodno) Pogodbo o EU, sedaj pa je pred nami besedilo, ki pretendira (je predlog), da bo preimenovano v Ustavo EU. (. . .) Besedilo predloga dokumenta nam v svoji obliki in vsebini kaže na to, da bo dokument nekakšna mešanica med mednarodno pogodbo in ustavo neke tvorbe, kar samo po sebi ni neobičajno v tej mednarodni skupnosti.«⁶ (Bučar, 2004: 128) Gre za nek svojevrsten odnos med značilnostmi nacionalne države in novih pravnih artikulacij, za ne povsem definirano pravno entiteto, ki ni »ne država, ne zakoni«. (Supiot, 2002: 123) Je nek večplastni sistem lokalnih, nacionalnih in nadnacionalnih odločitev in ureditev, v katerem je »enotnost administrativnega procesa rezultat prekrivajoče interakcije med temi različnimi plastmi. Z drugimi besedami, ta metoda z uveljavitvijo večplastnega federalnega sistema prekine s tradicionalnim pojmovanjem linearnega, izomornega odnosa med pravnimi in političnimi oblikami mesta, naroda, regije in sveta«. (Hardt in Negri, 2004: 296) Temeljni elementi tega »micelija« niso več teritoriji nacionalne države, temveč posamezni (deteritorializirani) vozli, ki preko horizontalne in vertikalne interakcije tvorijo vedno nove mrežne strukture. V kontekstu »postajajoče konstitucije« si lahko »[evropsko]ustavo zamislimo kot računalniški program, skup tehnik, predvidenih za spreminjanje pravil, ki se zgodi s spremembo vsebine njegovih aplikacij«. (Berardi Bifo, 2004: 45) V tem smislu lahko Evropsko unijo razumemo kot eksperiment z oddajo pravic suverenosti, ki je »povezana s pridobitvijo moči za politično oblikovanje na podlagi transnacionalnega sodelovanja« (Beck, 2003: 177), torej kot poskus uveljavitve neke vrste *inkluzivne* suverenosti.

Konstitucija evropskega državljanstva

Seveda za razumevanje procesa evropske integracije ni dovolj preučevanje *formalne* konstitucije. Iskanje vizije njene prihodnosti se mora poglobiti v *materialno* konstitucijo (če uporabimo pravno terminologijo 19. stoletja), v iskanje oziroma definicijo *evropskega političnega subjekta*. Katera je tista konstituirajoča moč, ki bo »proizvajala« Evropo, ki bo hkrati njen vzrok in

⁷ Hkrati pa je zaradi migracijskih tokov soočena z ekspanzijo svojih meja na države, ki so (vsaj zaenkrat) onstran kakršnihkoli predvidevanj, da bodo nekoč postale članice EU. Tukaj mislimo predvsem na t. i. proces eksternalizacije oziroma na ustanovitev t. i. *Transit Processing Centers*, centrov za pridržanje tujcev, ki jih EU po napovedih britanskega premiera namerava postaviti v državah kot so Maroko, Libija in Tunizija. Te države s tem postajajo integralni del evropskega mejnega režima in s tem evropskih institucij.

⁸ Predvideva se, da je v EU približno trideset milijonov »nelegalnih«
migrantov, torej ljudi brez kakršnegakoli pravnega statusa. Ta številka seveda iz leta v leto narašča.

⁹ Tukaj mislimo predvsem na različne pravnoformalne statuse, ki jih imajo: 1. Državljeni različnih držav v EU: svoboda gibanja državljanov novih držav članic EU je omejena s »prehodnim obdobjem za prosti pretok delovne sile za dve do pet let z možnostjo podaljšanja do sedem let«
in policijskim nadzorom na notranjih mejah. 2. Državljeni držav kandidat (Hrvaška, Romunija, Bolgarija) in 3. Državljeni tretjih držav, ki prebivajo v EU in nimajo državljanstva ene izmed držav članic EU. Te kategorije niso zunanost EU, temveč njen sestavni del na različnih stopnjah vključenosti.

¹⁰ Kar na nek način predvideva tudi prenos polja migracij iz tretjega v prvi steber politike skupnosti, ki se je uveljavil s sprejetjem Amsterdamske pogodbe leta 1997.

njen proizvod? Ob tem se odpira ključno vprašanje, namreč vprašanje načina konstitucije evropskega državljanstva oziroma načina vzpostavljanja evropskega demokratičnega prostora. Ko skušamo analizirati vsebino tega državljanstva, moramo izpraševati predvsem meje, ki ga definirajo. Evropska integracija je (še) vedno nezaključen proces in nihče ne more z gotovostjo napovedati, kje se bo njena širitev dokončno ustavila.⁷ Zato se lahko samo strinjamo z Balibarjevo definicijo, da je »državljanstvo prej neka *praksa in proces* kot pa neka stabilna oblika. Je vedno v nastajanju [en devenir, op. p.]«. (Balibar, 2001: 211) O evropskem državljanstvu torej moramo razmišljati na dva načina: lahko ga razumemo v formalnem, institucionalnem smislu, lahko pa ga navežemo na družbene prakse, na politične in praktične sile, ki izzivajo formalne institucije državljanstva. V tem primeru se odpre vprašanje subjektivitete teh praks in sil, kar nas nujno privede do vprašanja migrantskih populacij na področju EU.⁸ Te že desetletja preprečujejo stabilizacijo meja državljanstva in s tem meja Unije. V nasprotju z institucionalno strukturo EU je Evropa migranjskih tokov globalni politični prostor, kar onemogoča jasno zamejitev med notranjostjo in zunanostjo. EU je prej nekakšen postmoderna koncentričen *metropolis*, kjer lahko govorimo zgolj o različnih *stopnjah* zunanosti.⁹ Kljub temu je koncept državljanstva in s tem pravic v pogodbi za ustavo oblikovan po modelu klasičnih modernih političnih skupnosti, saj je evropsko državljanstvo le seštevek državljanstev držav članic.

Zdi se, da bo prihodnost Evropske unije v precejšnji meri odvisna ravno od razrešitve tega protislovja med formalno in materialno konstitucijo, kajti ta, v vsej svoji kompleksnosti, že obstaja. Kljub temu, da uradni dokumenti Evropske unije svojo migracijsko politiko označujejo kot »boj proti ilegalnim migracijam«, je realnost za kulisami formalnosti povsem drugačna. V nasprotju s splošnimi predstavami, po katerih so nelegalne migracije nezaželene in se jih skuša zaveziti z utrjevanjem trdnjave Evrope, je dejanska migracijska politika prej neke vrste sito

oziroma jez, katerega cilj ni preprosto zadržati begunce in migrante zunaj Evrope, temveč vzpodbujanje procesa selektivne vključitve migrantov (tudi skozi ilegalizacijo), v funkciji potreb evropskega trga delovne sile. Ta proces ustreza proizvodnji hierarhije pravic kot tudi pravnih in političnih statusov, ki se nahaja v samem središču materialnih transformacij državljanstva v Evropi in ki še zdaleč ne zadeva zgolj migrantov. Migranti so kot poceni in brezpravna delovna sila podvrženi neoviranemu izkoriščanju in izsiljevanju, so konstitutivni element proizvodnje bogastva. So subjekti, ki vnaprej izkušajo življenjske in delovne pogoje, ki jih, seveda na različnih stopnjah, začena izkušati vsa delovna sila v Evropi. Zato vprašanje migracij ni vprašanje zunanje ali celo varnostne politike,¹⁰ temveč je ključno osišče vzpostavljanja demokratičnih političnih mehanizmov na kontinentalni ravni. Zahteva po inkluzivnem, globalnem evropskem državljanstvu, ki ni vezano na državo izvora, ampak se priznava vsem pre-

bivalcem Unije, ni utopistična zahteva.¹¹ Je edina oblika politične reprezentacije, ki ustreza globalni strukturi produkcije, izmenjave in akumulacije. Zato si Evropske unije ne moremo predstavljati niti kot superdržavo niti kot ohlapno konfederacijo. Procesi konstitucionalizacije, ki smo jim priča danes, v katerih boji za širitev in poglobitev pravic nenehno destabilizirajo in spreminjajo institucionalne okvire ter izumljajo nove državljanske prakse, odpirajo možnost izgradnje nenehno konstituirajoče se in odprte politične skupnosti. Izziv gibanj in bojov v prihodnosti pa bo promocija teh potencialov in njihova uresničitev na globalni ravni.

¹¹ Kot politični projekt se pojavlja tudi znotraj institucionalne politike. Za lokalni primer glej na primer poziv triinštiridesetih poslancev italijanskega nacionalnega parlamenta Romanu Prodiu ob vstopu Slovenije v EU. V njem poslanci pozivajo k vzpostavitvi »resničnega evropskega državljanstva, ki bo raztezajoče se in vključujočega značaja«. Poziv se je nanašal na rešitev statusa izbrisanih v razširjeni EU, ki jih poslanci v svojem pozivu, kljub njihovem pravnemu *nestatusu*, poimenujejo »prvi evropski državljani«.

Literatura

- BALIBAR, É. (2001): *Nous, citoyens d'Europe: Les frontières, l'État, le peuple*. Paris, La découverte.
- BECK, U. (2003): *Kaj je globalizacija?*. Ljubljana, Krtina.
- BERARDI BIFO, F. (2004): *Za manjšinsko Evropo*. V: Časopis za kritiko znanosti, št. 217/218. Ljubljana, Študentska založba.
- BRATSIŠ, P. (2003): *Over, Under, Sideways, Down: Globalization, Spatial Metaphors, and the Question of State Power*. V: *Implicating Empire*. Aronowitz, Stanley in Gautney, Heather (ur.). New York, Basic Books.
- BRINAR, I. (1999): »Vzponi in padci« integracijskih procesov v Evropski uniji. V: Časopis za kritiko znanosti, št. 197. Ljubljana, Študentska založba.
- BUČAR, B. (2004): *Demokracija v Uniji*. V: *Globalizacija in vloga malih držav: Slovenija v procesih globalizacije*. Brglez, Milan in Zajc, Drago (ur.). Ljubljana, Politični procesi in inštitucije, FDV.
- HARDT, M. in NEGRI, A. (2004): *Multitude*. New York, The Pinguin Press.
- MOULIER BOUTANG, Y. (2004): *Konstitucionalizacija Evrope iz radikalne federalistične perspektive (intervju)*. V: Časopis za kritiko znanosti št. 217/218. Ljubljana, Študentska založba.
- NEGRI, A. (2004): *Govor na javni predstavitvi slovenskega prevoda Imperija*. V: Časopis za kritiko znanosti, št. 217/218. Ljubljana, Študentska založba.
- POULANTZAS, N. (1978): *State, Power, Socialism*. London, Verso Books.
- SASSEN, S. (2002): *The State and Globalization*. V: *The Emergence of Private Authority in Global Governance*. Hall, Rodney in Biersteker, Thomas (ur.). Cambridge, Cambridge University Press.
- SUPIOT, A. (2002): *Ontologies of Law*. V: *New Left Review* št. 13. Perry, Anderson (ur.). London, New Left Review Ltd.